

CUMHURİYET DÖNEMİ KÜLTÜREL DEĞİŞİM HAREKETLERİ ve HEYKEL SANATINA YANSIMASI

Ömer Tayfur ÖZTÜRK

ÖZET

Gelişen ve değişen dünya da her toplum birtakım ihtiyaçları neticesinde kendi yaşadığı çevreyi ve çevre şartlarını oluşturacaktır. Bazı kültürlerden birtakım verileri alacak bazen diğerlerine katkılarda bulunacaktır. Bahsedilen bu süreç toplumun kültürel değişimini anlatmaktadır.

Cumhuriyet dönemi Türk heykel sanatının gelişim sürecine baktığımız zaman yakın geçmişindeki birtakım atılımlarla entelektüel anlamda batılı anlayıştaki heykel sanatının geçmişi Sanayi Nefise Mektebinin kurulması ile önemli bir başlangıç adımını atmıştır.

Cumhuriyet'in kurulması ile sanatı; kültürel gelişimin ve aydınlanmanın temel taşlarından biri kabul etmesi ile heykel sanatı da kendine daha iyi bir zemin bulabilmiştir.

İyi bir alt yapının olmayışı ve yeterli sayıda yetişmiş sanatçının olmayışı bu sürecin yavaş gelişmesine neden olmuştur. Daha sonra ise günümüze ulaşan süreçte yurt genelinde yaygınlaşan anıtlar ve sanat faaliyetleri, açılan sanat okullarının faaliyetleri neticesinde heykel sanatı kültürel gelişim içerisinde zeminini salımlaştırmıştır. Tabi bazı eğitim noktasında ki eksiklikler hala devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Heykel sanatı, Kültürel gelişim

MOVES THE CULTURAL CHANGE OF SEMESTER REPUBLIC AND THE REPERCUSSION TO THE SCULPTURE'S ART

SUMMARY

Every people are could create the self-ward and self-ward's conditions with some own necessities in the changind and the growing world. They could take and add to data from some cultures in sometimes. This process the aforementioned is relating to changing moves of the people's cultures.

When we are looking to process of Semester Republic's Turkish Sculpture's Art, we are see past of sculpture's art to taked an important begining step with the creating to school of Sanayi Nefise by the western style.

And sculpture's art was found to better place for the self, with the created of republic and to count the art like one of primary Stones, of to be brihghten up and the cultural growing.

This process was growed slowly because of there is not enough good ground and enough good growed artists. Afterwards the sculpture's art was strengthened self-ground with the cultural growing with result of opened the art's schools and art's activities to become widespread on general of homeland in the process reached to today. Certainly defects the point of education are keep continue.

Key words: Sculpture's art, growing cultural

En genel anlamı ile: kültür, insan için, insanlık için, insanlar tarafından hatta kimi insana rağmen, yaratılmış, bulunmuş her şeydir. Algılayabildiğimiz, kavrayabildiğimiz, her şey... Bir başka deyişle, insanoğlunun kendi için, kendi mutluluğu, rahatı ve potansiyel güçleri adına kendinin var ettiği, var edebildiği her şey kültürdür (Erinç, 1995).

Batı anlamındaki resim anlayışından farklı olmakla birlikte İslamiyet adına yasaklanmamış olan figüratif sanat durumundaki “Minyatür” Türk resim sanatına kaynak olduğu düşüncesi her zaman ağırlık kazanmıştır. Fakat onun ikiz kardeşi olan “heykel” için durum tamamen farklıdır. İnsanların bilincindeki put heykeller olgusuna daha yakın olması nedeniyle figüratif heykel sanatı tamamen yasaklanmıştır.

İslamiyet döneminde yapılan gerek mimariye bağlı olsun gerek mezar taşları olsun tam heykelin plastik sorunları ve endişeleri duyularak gerçekleştirilmiş olsun bugünkü heykel sanatımıza tam bir temel oluşturduğu söylenemez. Heykel, Türk toplumunca, Güzel Sanatlar içerisinde en son kabul gören bir sanat olmuştur.

Heykel sanatının toplum içerisinde kabul görmemesinin temelinde biliyorsunuz, İslamiyet’in temeli Arabistan’dı. Ve Mezopotamya’nın bulunduğu bölgenin bir kısmı da sınırları içine alıyordu. Mezopotamya antik çağın büyük sanat eserlerinin bulunduğu bir ülke. Elbette orada da “putperestlik” vardı. Tanrıları heykellerle simgelerlerdi. İslamiyet ortaya çıkınca, heykeli yani tanrıları simgeleyen bu nesnelere, şeriat bunları tel’in etti, lanetledi; yapılmasını “günah” saydı, reddetti. Bu, o çağ insanının dünya görüşünde önemli, ağırlıklı bir sorundu. Türkler, İslamiyet’i kabul ettikten sonra, bu anlayış, elbette onlara da geçti. Heykel, ancak Abdülaziz’in kendi heykelini, Avrupa’dan getirttiği G.F. Fuller isminde bir heykeltıraşa yaptırdığı kendi heykeliyle Türkiye ye girmiş oluyordu. 1871’de yaptırmış ve dökümü Münih’te yapılmıştı (Mustafa Cezar; Batıya Açılış ve Osman Hamdi, s 95).

Heykel her ne kadar Türkiye ye girmiş olsa da halk tarafından kabul görmesi çok daha geç olmuştur. Bu konuda bir örnek durum olarak;

İlk Türk heykeltıraşı diyebileceğimiz İhsan Özsoy, 1883 yılında girdiği Akademi’den 1891’de mezun olmuş ve o zamanki kurala uygun olarak Avrupa’ya (Paris’e) gönderilmiş. 1895’te öğrenimini tamamlayarak yurda dönmüş ve hayatını kazanmak için bir arkadaşıyla ortak atölye açmışlar. Yaptıkları işin ne olduğunu belirten bir örnek olarak atölye kapısına bir rölyef asmışlar. Ertesi gün kıyamet kopmuş, zaptiyeler gelip bunları karakola götürmüşler. Bunlar şaşkınlık içinde kendilerine geldiklerinde suçlarını sorunca aldıkları yanıt; “Halk tarafından put yapıyorsunuz diye saraya şikâyet edilmişsiniz” olmuştur. Ve rölyefi atölyenin içine alarak yakayı kurtarmışlar (Gezer, H. Akademiye Tanıklık 1. 2003, s 77). Bu olayda da görüldüğü üzere heykel saray ve belirli bir kesimin kabul ettiği, bir sanattı.

Bugün ki anlamda Türk Heykel Sanatı’nın kaynağı Avrupa olmuştur. 1882 yılında, Sanayi Nefise Mektebi’nin kurulmasından sonra burada heykel eğitiminin verilmeye başlanması batılı anlamda heykel anlayışında çalışmalarını başlatmıştır.

Sanayi-i Nefise'nin kurucusu Osman Hamdi Bey, daha önce İtalya ve Fransa da eğitim görmüş olan Yervant Osgan Efendi'yi heykel bölümüne getirmiştir (Çoker. 1983, Renda, 2002). Akdemi kurulduğu sırada Yervant Oksan Efendiden başka heykeltıraş yoktu Türkiye'de o da Hıristiyan yurttaşlardandı. 1982 yılı ilk İslam heykeltıraşımız İhsan Özsoy'un, meslek eğitimi için Sanayi Nefise'ye girdiği yıldır (Akademiye Tanıklık 1, 2003. s,73).

Cumhuriyet dönemine kadar heykeltıraşların bilinen sayısı dört tanedir. Bu sanatçılar batılı heykeltıraşlar kadar çok sayıda eser ortaya koyamasa da bu 41 yıllık süre içerisinde ilk olmaları bakımından önemlidir (Savaş,1985). Bunlar: İhsan Özsoy, İsa Behzat, Mahir Tomruk, Nijat Sirel dir.

Bunlar dışında, 3 kişinin de sadece adlarını biliriz; Mesrur İzzet, Mehmet Bahri, Basri (Akademiye Tanıklık 1, 2003. s,74).

İsa Behzat dışındakiler Cumhuriyet döneminde de yapıt vermişler, ayrıca içinden yetiştikleri okulun geleneği uyarınca yurtdışına gönderilmişler ve onlardan öğretmen olarak da yararlanmışlardır.

Sanayi Nefise Mektebi'nin heykel öğretimine başlaması Türkiye'de ilk kez heykel sanatının toplum içinde yayılmasını sağlamıştır. Bundan sonraki süreçte heykel ilk olarak akademi çevresinde sonra ise elit çevrelere yayılmaya başlayacak ve kendini kabul ettirecektir. Fakat bu dönem heykeltıraşları alçı ve pişmiş topraktan küçük boyutlu heykel ve büstler yapmışlardır. Bu dönem olanakların kısıtlı olduğu bellidir. Sanatçıların çok fazla heykel siparişi aldıklarını söylemek doğru değildir, yanı sıra çok uzun ömürlü malzemelerin bulunmayışı ve kullanılmaması bu güne kadar çok fazla örneğin ulaşamamasına neden olmuştur. Önemli olan Sanayi Nefise de yetişen bu iki kuşağın Cumhuriyet dönemi heykeltıraşlığını hazırlayıcı bir ortam yaratmış olmalarıdır (Renda, 2002). Heykel sanatı asıl gelişimini Cumhuriyet'ten sonra yapmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında devlet yöneticilerinin en büyük sorunu bilim sanat ve teknik yönünden yetişmiş eleman sağlamak olmuştur. Bu soruna karşılık ilk olarak Devlet hesabına yurt dışında eğitim alması için burslu öğrenciler gönderilmiştir. İkinci olarak ise bu öğrenciler yetişene kadar yabancı uzmanlardan faydalanılmıştır.

1937 yılının başlarında Heykel Bölümünün başına Rudolf Belling getirildi ve İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Heykel Bölümünü reorganize etmek ve yönetmekle görevlendirildi. Yeniden teşkilatlandırıldığı, araç ve gereçlerle donatıldığı Heykel Bölümündeki meslek eğitimi tek başına yürütmeye başladı. 1950 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesinde modelaj dersi uzmanı olarak ta eğitim vermiştir (Gezer,1984).

Cumhuriyet döneminin ilk sanatçı topluluğu olan Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Derneği kurucu üyelerinden Ratip Aşir Acudoğlu 1925'te açılan Avrupa sınavını kazanarak yurt dışında eğitim alan ilk heykeltıraş (Şenyapılı, 2003). Onun ardından sonraki yıllarda Hadi Bara, Zühtü Müritoğlu ve Nusret Suman gönderilmiştir(Gezer, 1984). Eğitimi yurt dışında tamamlayıp dönen sanatçılarımız Cumhuriyet'in heyecanı ve coşkusuyla heykel sanatı adına önemli atılımlar yapmışlar, faydalar sağlamışlardır. İlk kişisel heykel sergisi 1932 yılında gerçekleştirilmiştir ve gerçekleştiren de Zühtü Müritoğlu olmuştur.

Cumhuriyet dönemi rejim değişikliğiyle, Atatürk'ün batılı anlamda yaptığı inkılaplarla, değişen sosyal atmosfer içerisinde yerini alan anıtlara heykel sanatı halkın sosyal yaşamına girmiştir.

Cumhuriyetin ilanından sonra, kültürel değişim sürecini anlatmak halka inkılapları bünyesinde barındıran ve özellikle Kurtuluş Savaşı zaferini simgeleyen anıtlar dikilmiştir bu anıtların çoğu yabancı sanatçılara yaptırılmıştır. Çünkü o sıralarda anıtsal boyutlarda heykel yapacak heykel sanatçısı ve dökümcüsü bulunmamaktaydı. Bu yaklaşım bir taraftan heykel sanatının yayılımı açısından fayda sağlarken, diğer taraftan milli duygulara vakıf Türk sanatçıların değil de yabancı sanatçılara anıt sipariş edilmesi tepkilere yol açmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında kendilerine anıt siparişi verilen 5 yabancı heykeltıraş vardır. Bunlardan en çok sipariş alanlar; İtalyan Heykeltıraş Pietro Canonica dört anıt ve Avusturyalı Heykeltıraş Heinrich Krippel beş anıt yapmışlardır. Bunlardan başka, Ankara'daki Güven Anıtı için Hanak ve Thorak ile bağlantı kurulmuştur. Daha sonraları ise Akademi Prof. olan Rudolf Belling'e siparişler verilmiştir(Gezer, 1984).

Türk sanatçılar, Cumhuriyetin ilk on yılı içinde daha çok küçük boyutlu heykeller yapıp, bunlarla karma ve yıllık sergilere katılmışlardır. İlk on yıl geçtikten sonra, Türk heykel sanatçıları anıt-heykel ve büst yapımına girişmişlerdir. Ve uzun süre Türk heykel sanatı anıt heykel ve büst yapımının dışında yapıtlar verememiştir (Şenyapılı, 2003).

Cumhuriyetin ilk 50 yıllık döneminde yetişen Türk heykeltıraşları olarak Ratip Aşir Acudoğlu, Ali Hadi Bara, Zühtü Müritoğlu, Nusret Suman, Kenen Yontuç, ilk kadın heykeltıraş Sabiha Bengütaş ve Nermin Faruki söylenebilir.

1932 yılında kurulan D Grubu sanatçıların içerisinde heykeltıraş Zühtü Müritoğlu'nun bulunması ve bu grubun Paris sanat atmosferini yansıtan çalışmalar ortaya koyması sanatı entelektüel bir konu olarak ortaya çıkarmıştır. Daha önce Türk Heykel Sanatının kaynağının Avrupa olduğu belirtilmişti. Biz onlara kaynaklık eden yapıtların içinde yaşıyorduk Fakat iş entelektüel bir uğraşı olma yönünden batının teknik ve fikri ilerlemesi ile sanatının düşünce ve felsefi açıdan ilerlemesine ve yükselmesine destekleyici olmuştur. Sanat aklın öncülüğünde bilim ve tekniğin gelişmesiyle sanatçının çevresinde görüp algıladıklarını estetik kaygılarla yorumlamasıyla ortaya çıkar. Ve bu çalışmaların ilerlemesi bir zincirin basamakları gibi birbirine bağlı ve birbirini destekleyici bir şekilde ilerler. Bunun sonucunda toplumda bir sanat kültürü oluşur bu kültür altyapısı içinden filizler çıkarır ve farklı arayışları, akımları, farklı yönelimleri, zenginlikleri doğurur.

Cumhuriyetin ilk 50 yılında ise bu ilerleme çizgisinde net bir ilerleme ve bağlantının olduğu söylenemez. Eğitimi Batı'da geliştiren Türk sanatçılar yurda döndüklerinde modern çağın çizgisinde kabul gören sanatı uygulamamışlar ve bu gelişmeyi geriden takip etmişlerdir(Şenyapılı, 2003).

1925'lerden 1950'lere kadar süren anlayış çerçevesinde Türk heykel sanatı gelişimini sürdürmüştür. 1937'de Belling'in gelişiyle birlikte daha farklı bir uygulama başlamıştır. Kişisel yorumların ötesinde antikite aracılığıyla

plastik problemleri eğitimine ilke edinen Belling, sanatın bütün serüvenini anlayabilecek sanatçılar yetiştirmeyi amaç edinmiştir.

1945'lerden sonra sanatta bir dalgalanma ve hareketlilik başlamıştır. Non- Figüratif sanat anlayışı (soyut sanat) büyük bir etki ile dünyada gelişmekteydi. İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi de bu hareketlilikten etkilenmiş gerek sanatçılar gerekse öğrenciler farklı eğilimlere yönelik soyut çalışmalar yapmışlardır.

Bunların yanında toplumsal gelişmenin sonucu olarak bir gereksinimle birlikte Atatürk Heykelleriyle başlayan anıt heykel anlayışı heykelin topluma ulaşmasını sağlamıştır. Önceleri Atatürk heykelleri dikmekle başlayan bu hareket gittikçe genişleyerek yayılıyordu. 1950'ler den sonra anıt heykel adına yapılan en büyük hareket Anıtkabirin süslenmesi için yapılan çalışmalardır (Gezer, 1984).

Bundan sonraki büyük olay ise Milliyet Gazetesince, 27 Mayıs 1960 devriminden sonra “*Heykeli bulunmayan illere heykel diktirmek*” üzere açılan kampanya olmuştur. Kampanyanın amacı Atatürk heykeli hediye etmektir. Belling'in jüri üyeliğini yaptığı yarışma sonucu 8 ilde dikilmek üzere Atatürk heykelleri maketleri yapılmıştır. Bu çalışmaların uygulamaları Devlet Sanat Jüri'sinin onayından geçtikten sonra dökümü yapılarak dikilmiştir (Gezer, 1984).

Çağdaş Türk heykel sanatçıları arasında Ali Hadi Bara, Zühtü Müridoğlu, Nusret Suman, Ahmet Kenan Yontu, Hüseyin Anka adıyla tanınan Hüseyin Özkan, yurtdışında da çalışmalarını sürdüren İlhan Koman, Hüseyin Gezer, Mehmet Şadi Çalık, Kuzgun Acar, Saim Bugay gibi adlar vardır. Bu heykelticilerin yanı sıra Sabiha Bengütaş, Nermin Faruki, Lerzan Bengisu, Günseli Aru gibi kadın sanatçılar da yetişmiştir (www.kultur.gov.tr).

SONUÇ

Heykel sanatı adına çok hızlı gelişen değişimler kültürel olarak gerek sanatçılar gerekse aydın çevreler tarafından bir bir zemine oturtulmadığı ve eski kültürel ve sanatsal anlayışla bir bağ kurulmamıştır. Nitekim bu olay bazı çevrelerin Atatürk heykellerini kutsallaştırması anıtların sanatsal yönden olumsuzluklarının eleştirilememesine yol açmıştır. Ayrıca bilinçsizce yaptırılan anıtlar henüz yeni filizlenen modern anlamdaki heykelin sağlıklı gelişimine yol açmıştır denilebilir. Heykeli tanım olarak yeni tanımaya başlayan Türk insanı, heykel sanatını sadece anıt ve/veya Atatürk anıtı olarak anlama, tanıma yoluyla yanlış bir bilinç geliştirmiştir.

Bundan sonraki süreçte çok farklı anlayışlarda Batı'daki gelişmeleri takip eden sanatçılar çağın gelişen çizgisinde kendine bir yer edinmiştir. Farklı denemeler yapılmış her çeşit malzeme kullanılmıştır.

Mimar Sinan Üniversitesi önderliğinde başlatılan, belediyelerin desteğiyle yaygınlaşan uygulamalı sempozyumlar heykelin iyi bir etkileşimle geniş çevrelere yayılmasına büyük katkılar sağlamıştır.

Fakat hala heykel sanatı kültürel anlamda tam olarak halka mal edilememiş ve kabul edilme noktasında sıkıntılar olmaktadır. Bunun da altında temel eğitim sürecinde yeterince iyi bir eğitim verilemeyişi yatmaktadır.

KAYNAKÇA

- Cezar, M. (2005). *Batıya Açılış ve Osman Hamdi*. Ankara: T. İş Bankası Kültür Yayınları. s 95)
- Eriñ, S. (1995). *Kültür Sanat Sanat Kültür*. İstanbul: Çınar Yayınları.
- Gezgin, A. Ö.(2003). *Akademiye Tanıklık 1*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık. s 77
- Gezer, H. (1984). *Cumhuriyet Dönemi Türk Heykeli*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Renda, G. (2002). Osmanlılarda Heykel. *Sanat Dünyamız*, 82, 139–145.
- Savaş, R. (1985). *Türk Heykeli Bugünü ve Yarını*. Türkiye’de Sanatın Bugünü ve Yarını. Ankara: H. Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi
- Şenyapılı, Ö. (2003). *Otuz Bin Yıl Öncesinden Günümüze Heykel*.
- www.kultur.gov.tr